

III-1178

59
434

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ІНСТИТУТУ АГРОБІОЛОГІЇ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том II

Накрито _____
Окончено _____ 52
на 140 сторінках

Купівельний № 2
Фонд №
Бібліотечний № 23

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1952

11-1178

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ІНСТИТУТУ АГРОБІОЛОГІЇ

59
434

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том II

БІБЛІОТЕКА
Природознавчого Музею
АН УРСР
№
м. Львів.

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1952

ЗООЛОГІЯ

**НАРИС ФАУНИ ССАВЦІВ ДЕРЕВНИХ НАСАДЖЕНЬ
РАЙОНУ МІСТА ЛЬВОВА**

К. А. Татаринов

Місто Львів розташоване на вододілі між Балтійським і Чорним морями на північній околиці Подільського плато, де р. Полтва утворила широку улоговину.

Львів займає долину р. Полтви і схили горбів, що оточують цю долину з усіх боків, залишаючи відкриті „ворота“ лише з північного заходу. Горби, на яких розташований Львів, є кінцевим пасмом північного краю Подільського плато, яке на північно-західній околиці міста звужується і тягнеться на північний захід, утворюючи вододіл між Західним Бугом і Саном, а на північ і схід від Львова знижується і переходить у Прибузьку низовину [22, 24, 34].

Клімат Львова, за даними Львівського гідрометеорологічного бюро погоди, має досить своєрідні особливості, які пояснюються положенням міста на вододілах, завдяки чому воно легкодоступне західному вітру. В загальних рисах це помірний клімат з підвищеною вологістю і відсутністю різких температурних коливань протягом року. Досить характерним для Львова є порівнюючи холодне літо з великою кількістю опадів та тепла і сонячна осінь з незначним коливанням температури протягом доби.

Зимой майже ніколи не буває великих і тривалих морозів і стійкого снігового покриву. Всю зиму переважає хмарна, волога погода, часті відлиги.

Весна в умовах Львова настає рано. Сонячні й теплі дні бувають уже в другій половині лютого. В цей же час починають звільнятися від криги і річки. Проте невеликі заморозки в деякі роки бувають і в другій половині квітня. В дощові роки весною випадає значна кількість опадів.

Львів заслужено називають „містом зелені“. Розведенню парків, садів, скверів та інших насаджень сприяли своєрідні рельєфні особливості цього міста. Горби, круті схили, яри важко було використати для забудовування, але їх можна було легко пристосувати для влаштування мальовничих декоративних і природних насаджень. Розведенню паркового господарства сприяли зовнішні природні умови. Вегетаційний період рослин, особливо трав'яних, триває у Львові з кінця березня до середини жовтня, тобто 200—220 днів.

На території Львова знаходиться ряд чудових парків, які є прикрасою міста і служать притулком для різноманітних диких тварин, зокрема звірів (*Mammalia*).

Розглядаючи фауну звірів нашого міста, ми коротко зупинимось на основних зелених масивах району Львова.

1. Майже в природному вигляді зберігся високостовбурний бу-

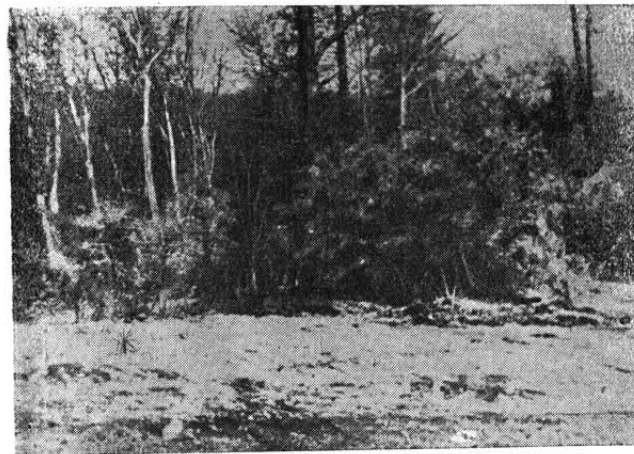

Рис. 1. Узлісся букового лісу на Погулянці.
Фото К. Татарінова.

ковий ліс біля Чортової скелі з невеликою домішкою граба, берези, вільхи, дуба і подекуди сосни, який простягся вздовж Винниківського шосе і підходить до Львова зі сходу.

II. Одним з найкращих природних лісових масивів, що з південного сходу безпосередньо підходить до міста, є буковий гай Погулянка площею понад 200 га (рис. 1). Основними деревними породами тут є бук, дуб, вільха, явір.

III. Значним зеленим масивом під Львовом є урочище Білогорща, розташоване на південно-західній околиці міста. Основними деревними породами тут є дуб, граб, сосна (рис. 2).

IV. Найбільшим і найкращим парком Львова є Стрийський парк, що займає площу 58 га в південно-східній частині міста. Конфігурація місцевості, краса рельєфу, водний басейн, різноманітний склад рослин і їх вдале розміщення — все це робить Стрийський парк одним із найкрасивіших парків СРСР. Основними деревними породами [22] тут є бук, граб, модрина, сосна, явір, каштан, липа, а з екзотичних форм — магнолія, гінкго, тюльпанове дерево, аралія та ін.

V. Парк Високий Замок займає площу 32 га і розташований у північно-східній частині міста. В парку ростуть переважно каштани, клени, сосни, ясені й липи.

VI. Парк Залізна Вода площею 27,5 га, розміщений в південно-

східній частині міста на схилах яру р. Полтви. В нижній частині парку є невеличкий ставок з джерелами, що мають у своєму складі сполуки заліза (звідси і назва парку). Парк складається з природного букового лісу [22] і більш молодих насаджень — граба, ялини, модрина, смереки та інших порід.

VII. Парк ім. Ів. Франка найстаріший з львівських парків. Зна-

Рис. 2. Урочище „Білогорща“ на околиці Львова.
Фото К. Татарінова.

ходиться він у самому центрі міста. Його площа 11,6 га. В парку ростуть величезні дуби, липи, ясені, модрина, тополі, граби, магнолії, бундук, гортензії та інші породи.

VIII. Личаківський лісопарк розташований на розі вулиць Леніна і Пасічної, в східній частині міста. Займає площу 6,7 га. В цьому лісопарку ростуть переважно сосни, берези, каштани, клени.

IX. Личаківське кладовище майже безпосередньо межує з Личаківським лісопарком і ботанічним садом Державного університету ім. Ів. Франка на Погулянці. Площа його біля 50 га. Основними деревними породами тут є каштани, ялина, граб, акація, береза, липа, бук та ін.

Крім цих основних зелених масивів, у Львові є ще насадження паркового типу на території біологічного факультету Державного університету ім. Ів. Франка (вул. Ломоносова), лісного факультету Сільськогосподарського інституту (вул. Чернишевського), Медичного та Ветеринарного інститутів (вул. Пекарська), парк при школі сліпих та школі глухонімих, парк при Політехнічному інституті, квіткові господарства по вул. Ів. Франка, Маяковського, Янівське кладовище (вул. Шевченка) та ін.

У центрі міста (вул. Академічна, 1 Травня, Радянська, площа Юра, вул. Коперніка, Львівська бібліотека АН УРСР, вул. Лисенка) є багато скверів, бульварів, газонів, алей, парків загальною

площею 256,8 га. Разом з садами та присадибними газонами загальна площа під зеленими насадженнями у Львові становить біля 1500 га, а з лісовими угіддями, що безпосередньо межують з територією міста (Погулянка, Білогорща, Чортова скеля), — до 3—4 тис. га.

У зв'язку з такою великою площею, зайнятою у Львові зеленими насадженнями, теріофауна міста досить багата як у кількісному відношенні, так і за видовим складом. Огляд складу її до цього часу ученими не був зроблений. Але наявність у межах міста різноманітних видів ссавців, серед яких є і корисні і шкідливі для народного господарства, вимагає уважного вивчення їх.

Тому метою даного нариса є ознайомлення широких мас читачів з видовим складом звірів м. Львова та з біологією окремих видів.

Спостереження над фауною звірів Львова провадились з травня 1947 р. і до червня 1951 р. Відлов звірів пастками, відстріл, збирання і аналіз погадок хижих птахів, відлов рукокрилих під час зимівлі, виливання мишоподібних гризунів з нір водою та інші методи добування дають нам можливість говорити про наявність в зелених насадженнях району м. Львова 33 видів ссавців. У систематичному відношенні ці види розподіляються так:

Комахоїдні	— 6 видів
Рукокрилі	— 7 „
Хижі	— 5 „
Гризуні	— 13 „
Копитні	— 2 види

Всього . . . 33 види

Більше як за чотири роки нами зібрано в зелених насадженнях району м. Львова колекцію ссавців, яка нараховує понад 350 екземплярів (переважно *Sorexidae*, *Vespertilionidae* і *Muridae*), та проведено ряд цікавих стаціонарних спостережень над екологією деяких ссавців в умовах західних областей, що має важливе як теоретичне, так і народногосподарське значення.

I. КОМАХОЇДНІ

1. Їжак східний — *Erinaceus europaeus rumanicus* Barret Hamilton

Їжак є досить характерним, хоч і нечисленним звіром зелених насаджень району м. Львова. Ми спостерігали його в Стрийському парку (V. 1950), у парку „Залізна Вода“ (VII. 1949), на Личаківському кладовищі (VIII. 1948—IV—V. 1950), на Погулянці (VI. 1948, VIII—IX. 1949), у Винниківському лісі (VI. 1950).

30. IV 1950 р. на початку Стрийського шосе [21] здобуто дорослого східного їжака, 2. VII 1950 р. у Винниківському лісі ми знайшли кубло їжака, в якому, крім дорослої самки, було п'ятеро молодих, вагою 200—220 г. 4. VI. 1951 р. самка, що жила в лабораторії Природознавчого музею, народила шість їжаків розміром —

50—52 мм, вагою 15—18 г. В колекціях Природознавчого музею Інституту агробиології АН УРСР є молоді їжаки, здобуті 6/VI, 1/VIII, 24/VIII (наймолодші).

Таким чином, в умовах Львова строки народження малят у їжаків розтягнуті і тривають з кінця травня до кінця серпня. Після зимової сплячки їжаки в районі Львова з'являються вже в першій половині квітня.

Розміри дорослих їжаків, здобутих нами в парках Львова та його околицях, такі: L — 210—255 мм; Са — 24—32 мм; РІ — 37—49 мм; Ас — 22—35 мм. У всіх їжаків було виявлено значні запаси жиру. Вага дорослого їжака, здобутого 18. VII 1950 р., досягала 1100 г. Живляться ці звірі в основному тваринною їжею. За нашими спостереженнями, у весняний період головною поживою для їжака в районі Львова є травневий хрущ та гусінь різних лускокрилих, у літній період — жуки, слимаки, дощові черв'яки, дрібні гризуни тощо. Цікаво відмітити, що їжаки, які жили в лабораторних умовах, охоче з'їдали тушки кажанів (рудих вечорниць — *Nyctalus noctula* Schreb.).

Кількість переглянутого матеріалу¹ — 8 шкур, з них 5 з черепами.

2. Кріт — *Talpa europaea brauneri* Satunin

Це один з найхарактерніших представників різноманітних зелених насаджень Львова. Діяльність кротів ми спостерігали протягом цілого року в Стрийському, Личаківському, Залізноводському парках, у парках Високому Замку та ім. Ів. Франка, на Погулянці, Білогорщі, Клепарові, в буковому лісі біля Чортової скелі (рис. 3). Найбільшої чисельності популяція кротів досягає на східній околиці Львова, особливо на Погулянці і біля Сихівських водойм. Це пояснюється тим, що саме до східної частини Львова підходять суцільні масиви букового лісу, який є сприятливим біотопом для кротів.

Рис. 3. Сліди зимової діяльності кротів в районі Львова.

Фото К. Татарниова.

Молоді кроти в умовах Львова з'являються в кінці квітня—на початку травня. В кінці травня—на початку червня цьогорічні кроти вже ведуть цілком самостійний спосіб життя і досягають $\frac{3}{4}$ розміру своїх батьків. В районі Львова кротів досить інтенсивно здобувають.

Як і в інших місцях СРСР, в західних областях Української РСР трап-

ляються цілком білі, жовті або плямисті кроти. У фондових колекціях Природознавчого музею Інституту агробиології Академії наук УРСР є один білий кріт (інв. № 13/438), здобутий у Львові в 1869 році, два блідожовтих (інв. № 9/431, 12/418), здобутих у Львові (1869) і Станіславі (1876) і два кроти (інв. № 555, 556) з померанцьовими смугами на черевці, зловлені в с. Березець (1949). У червні 1951 року один темножовтий кріт був зловлений на узліссі Винниківського лісу і переданий в музей. Трохи пізніше був зловлений сірий кріт. Розміри дорослих кротів, здобутих на території Львова, такі: L — 130—156 мм, Са — 20—46 мм, РІ — 16—23 мм. Максимальна вага — 80 г.

Кількість проглянутого матеріалу — 34 шкурки, більшість з них з черепами.

3. Звичайна бурозуба землерийка — *Sorex araneus araneus* L.

Звичайна бурозуба землерийка також є досить характерним представником теріофауни львівських зелених насаджень.

Відмічаємо, що чисельність популяції цього виду періодично знає значних і добре помітних коливань. Так, з 28 дрібних звірів, здобутих нами в грудні 1947 року на Погулянці, не було жодної землерийки. Весною 1948 року ми лише один раз, а саме 24 березня, бачили звичайну бурозубку. Але в червні (29. VI 1948 р.) кількість цих комахоїдних тварин помітно збільшилась і при відлові дрібних звірів пастками на долю звичайних бурозубок припадало вже біля 15—20%. В листопаді—грудні 1948 року звичайні бурозубки при відлові пастками траплялись частіше, ніж такі розповсюджені в букових насадженнях гризуни, як жовтогорла миша чи руда лісова полівка. 14—15 січня 1949 року 22 пастками було здобуто три *Sorex araneus*, одна *Clethrionomys glareolus* і одна *Apodemus flavicollis*. Така ж картина була і 27, 28 січня. Отже, на долю звичайних бурозубок припадало в цей час 75%. В зимовий період 1949/50 р. в деревних насадженнях району Львова ці землерийки спостерігались скрізь, але вже влітку 1950 року чисельність їх стала помітно зменшуватись. Восени 1950 року бурозубки спостерігались так само рідко, як і восени 1947 року.

Звичайна бурозуба землерийка однаково активна протягом цілої доби. Найчастіше влітку в насадженнях Львова спостерігати цих комахоїдних тварин доводилось ранком від 9 до 11 години, вдень від 16 до 18 години, ввечері — після 20 години. Матеріал про розмноження цієї землерийки в умовах Львова, на жаль, дуже обмежений. Вагітних самок ми здобули всього чотири рази: 2. VIII 1948 р. — 7 ембріонів, 30. IV 1949 р. — 4 ембріони, 30. VII 1949 р. — 4 ембріони, 28. VI 1950 р. — 7 ембріонів. Розміри ембріонів коливались у всіх випадках в межах від 5 до 7 мм. Таким чином, важко говорити про якісь певні строки народження малят у популяції звичайної бурозубої землерийки, що населює львівські зелені насадження. Очевидно, статевозріла самка протягом вегетаційного

¹ Під виразом „кількість проглянутого матеріалу“ треба розуміти матеріал, який був здобутий автором чи іншими особами протягом останніх 20—30 років в межах району м. Львова. Цей матеріал зберігається у фондах відділу зоології і Природознавчого музею Інституту агробиології АН УРСР.

періоду має молодих не менше як два-три рази і перші приплоди припадають на початок травня.

Кількість проглянутого матеріалу — 19 шкурок, усі з черепами, та 52 черепи з погадок.

4. Мала бурозуба землерийка — *Sorex minutus minutus* L.

В деревних насадженнях Львова вона спостерігалась нами дуже рідко. За весь час ми здобули лише два екземпляри малої бурозубки: перший раз 14. XI 1947 р., а другий 29. VIII 1948 р. В обох випадках землерийки були знайдені мертвими на стежках у буковому лісі (Погулянка). Розміри тулуба і черепа малих землерийок, здобутих у Львові, такі: L — 56 мм, Са — 32 мм, РІ — 10 мм, Сб — 15,3 мм; ширина черепа — 7,2 мм; ширина міжочного проміжку — 3,0 мм; віддаль між передочними отворами — 2,0 мм.

Кількість проглянутого матеріалу — дві шкурки з черепами і один череп з погадок.

5. Велика білозуба землерийка — *Crocidura leucodon leucodon* Hermann

Велика білозуба землерийка знайдена нами у парку Залізна Вода 15. V 1948 р. Крім цього, у фондах Природознавчого музею Інституту агробіології АН УРСР знаходяться ще три білозубі землерийки, здобуті у Львові раніше. Незначну кількість черепів цієї землерийки виявлено при аналізі погадок, зібраних на Погулянці та в Стрийському парку весною 1948 та 1949 років.

Вважаємо, що велика білозуба землерийка хоч і може зустрічатися в парках Львова, але не є характерним представником теріофауни зелених насаджень міста і більше зв'язана безпосередньо з людським житлом. Розміри тулуба і черепа львівських білозубих землерийок такі: L — 74—80 мм; Са — 27—31 мм; РІ — 10—12 мм; Аи — 4—8 мм; Сб — 17,8—19,4 мм; ширина черепа — 8,9—9,1 мм; ширина міжочного проміжку — 4,3—4,8 мм; віддаль між передочними отворами 3,8—4 мм; вага — 8,5—12,0 г. Забарвлення хутра більш темне і двокольорове.

Кількість переглянутого матеріалу — чотири шкурки та 27 черепів.

6. Водяна землерийка — *Neomys fodiens fodiens* Schreber

Вказується нами для зелених насаджень Львова на підставі спостереження 16. V 1949 р., проведеного на Погулянці.

21. VI 1951 р. одна доросла водяна землерийка (♂, ad) була знайдена мертвою на вулиці Серафимовича.

Крім звичайно забарвлених водяних землерийок, на території Львівської області нам за час роботи двічі (22/VI 1948 р. і 4/VII 1950 р.) вдалося здобути цілком темних, однотипно забарвлених

водяних землерийок в околицях м. Янів, розташованого на віддалі 25 км від Львова в західному напрямку.

Б. Дибовський [27] і ряд інших авторів відносять однотипно забарвлених темних водяних землерийок до окремого виду *Crossopus ciliatus* Sowerby et *Crossopus remifer* Geoffr.

II. РУКОКРИЛИ

Фауні рукокрилих, або летючих мишей, Львівської області Української РСР ми присвячуємо окрему роботу¹, а тому в цьому розділі говориться лише про ті види рукокрилих, які були виявлені нами безпосередньо в зелених насадженнях під час їх зимівлі або під час денного відпочинку в теплі місяці року. Ці види використовують дерева як місця сховища і тому тісно екологічно пов'язані з деревними насадженнями. Для фауни рукокрилих зелених масивів м. Львова подаємо сім видів.

7. Водяна нічниця — *Myotis daubentonii* Kuhl

Цей вид неодноразово спостерігався нами в зелених насадженнях міста. Перший раз доросла водяна нічниця була здобута в квітні 1949 р. у вузькій щілині старого буку в парку ім. Ів. Франка. Другий раз три водяні нічниці було знайдено 7. IX 1949 р. в дуплі

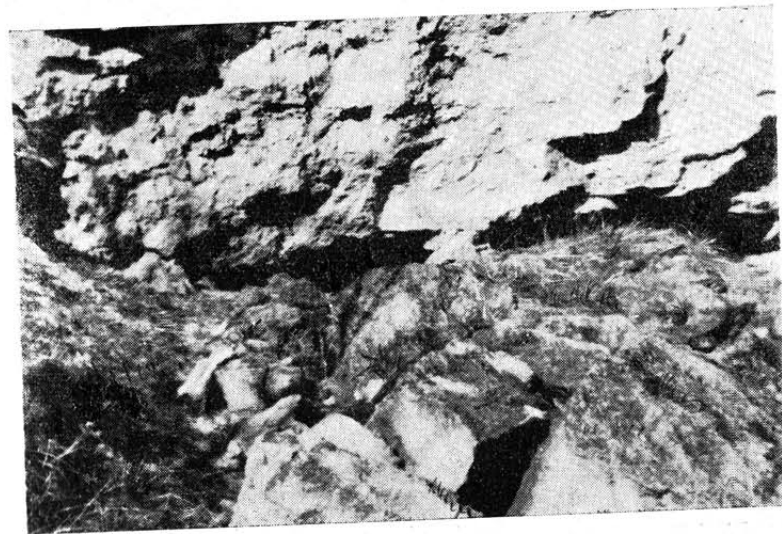

Рис. 4. Вхід до Медових печер в околицях Львова.
Фото К. Татарінова.

¹ Татарінов К. А., „Рукокрылые Львовской и смежных областей УССР“. В цій роботі подано відомості про 15 видів: *R. hipposideros*, *M. myotis*, *M. daubentonii*, *M. dasycneme*, *M. mystacinus*, *M. nattereri*, *M. bechsteinii*, *Miniopterus schreibersii*, *N. noctula*, *N. leisleri*, *P. auritus*, *B. barbastellus*, *V. pipistrellus*, *V. serotinus*, *V. murinus*.

великої верби, що росте над ставком в Стрийському парку. Незначну кількість цих нічниць можна було спостерігати з травня по вересень над невеличкими ставками, що розташовані серед букового лісу на Погулянці. Виліт водяних нічниць в умовах Львова в червні припадає на 11 годину вечора, а полювання цих нічниць триває не довше як 20—30 хвилин, після чого вони знову зникають.

В зимовий період (9—24. III 1949, 6. I, 7. III 1950 рр.) в районі Львова, а саме в Медових печерах (рис. 4), які знаходяться на віддалі 3 км від Личаківського лісопарку, нами здобуто шість водяних нічниць.

Таким чином, ця нічниця є для Львова осілим і зимуючим видом. У всіх випадках в одному місці знаходили не більше трьох екземплярів водяних нічниць різної статі. Завдяки малим розмірам водяні нічници живляться переважно дрібними двокрилими, в першу чергу комарами. В околицях Львова (Погулянка, Клепарів, Богданівка) є значна кількість дрібних стоячих водойм, над якими літають комарі — переносиці малярії; роль водяної нічници, яка знищує їх, набуває тому великої ваги. Ось чому громадським організаціям треба подбати про охорону і принадування водяної нічници в зелені насадження Львова, чого можна легко досягти збереженням в районі міста і міських парках старих, дуплястих дерев.

Кількість проглянутого матеріалу — 11 шкур, усі з черепами.

8. Вусата нічниця — *Myotis mystacinus mystacinus* K ü h l

Вусата нічниця знайдена в зелені насадженнях Львова двічі. Перший раз в травні 1947 року автор здобув її в буковому лісі на Погулянці. Нічниця знаходилась в тріщині кори бука, займаючи положення головою вниз. Другий раз вусата нічниця була знайдена у вересні 1947 року під корою бука в міському парку Залізної Води. На Львівщині, в катакомбах біля с. Страдч, Івано-Франківського району, Н. Лисенко здобула 8 січня 1950 року цю нічницю на зимівлі. Вусата нічниця висіла на гладкій пісковиковій стіні вузького підземного ходу на висоті 60 см, на віддалі 250 м від зовнішнього отвору катакомби. Цілком імовірно, що вусата нічниця в умовах Львова є досить звичайним, хоч і нечисленим, осілим і зимуючим видом рукокрилих.

Кількість проглянутого матеріалу — три шкурки і два черепи.

9. Вухань¹ — *Plecotus auritus auritus* L.

Цей вид в районі Львова здобувався нами в літній період як в зелені насадженнях, так і в будовах, в підвалах, сараях, серед

¹ Абеленцев [1] у своїй праці подає для Закарпаття новий підвид вуханя — *Plecotus auritus wardi* Thomas. Ми зробили старанні виміри передпліччя (R), кандилобазальної довжини черепа (Cb) та bullae tympani у вуханів м. Львова, але не помітили ніякого збільшення цих вимірів. Розміри передпліччя коливаються в межах від 37 до 40,5 мм, кандилобазальної довжини черепа — від 14,7 до 15,8 мм, bullae tympani — від 3,9 до 4,4 мм. Таким чином, львівські вухані відносяться до підвиду *Plecotus auritus auritus* L.

вазонів на балконах, на горищах і в інших місцях. На Личаківському кладовищі в липні 1948 року вуханя знайшли під склепінням в старій дерев'яній бесідці, яка стояла серед густої зелені акацій, каштанів та інших дерев. 10. X 1950 р. вуханя здобули під корою ясеня в невеличкому сквері на Галицькій площі, в самому центрі міста. 21. V 1951 р. М. Антоненко знайшов дорослого вуханя в дуплі бука на Погулянці. Значну кількість вуханів виявлено протягом 1949—1951 рр. на зимівлі в Медових печерах під Львовом. Отже, вухань в межах нашого міста є осілим і поширеним видом рукокрилих.

За нашими спостереженнями, весняний виліт вуханів припадає на останню декаду березня. В літню весну 1950 р. літаючого вуханя спостерігали 30 березня, коли скрізь лежав сніг. В перших числах квітня вуханів ніколи не щастило знаходити в місцях їх постійного перебування протягом зимового періоду. Відмічаємо, що вухань, порівнюючи з нічницями (водяною, довговухою, великою, вусатою) є холодолюбною і світлолюбною формою. Якщо нічници займають під час зимівлі найбільш віддалені від зовнішнього отвору і найтемніші куточки печер та катакомб, то вухань майже у всіх випадках зустрічався біля самого входу, в місцях, де є багато світла і температура зимою майже не відрізняється від температури на відкритому повітрі.

9. III 1949 р. було знайдено двох вуханів в неглибоких щілинах Медової печери, на відстані 4,5 м від широкого аркоподібного входу. В цей день температура повітря ранком була —14°C, але, незважаючи на це, вухані були живі, і коли їх принесли в лабораторію, де температура була +20°C, то вони швидко почали літати, а на другий день освоїлись настільки, що їли їжу (тарганів і різних павуків).

Кількість переглянутого матеріалу — 13 шкур і 11 черепів.

10. Європейський широковух — *Barbastella barbastellus* Schreber

Широковух європейський є одним з найбільш поширених в районі Львова видів рукокрилих. За час нашої роботи зібрана колекція широковухів, яка нараховує понад шістьдесят екземплярів¹. Одночасно було окільцьовано більше 40 звірків.

Основним притулком цього цікавого звірка є різноманітні підземні будови, а також горища будинків. Безпосередньо в зелені насадженнях широковух був знайдений лише один раз, а саме 7. IX 1949 р. в дуплі дуба (Білогорща).

Широковухів європейських вдалося здобути 18. XI 1947 р.; 17. II, 9. III, 23. III, 1. IV, 7. IX, 8. XII 1949 р.; 6. I, 8. II, 7. III, 5. XII 1950 р.; 7. I 1951 р. та в інший час. Таким чином, цей вид рукокрилих в умовах м. Львова є осілим і зимуючим. Також зазначаємо, що європейський широковух під час зимівлі утворює невеликі скуп-

¹ Ця колекція європейських широковухів є найбільшою в Радянському Союзі.

чення, в яких може бути до 20 дорослих звірків різної статі. Подібні спостереження до нас ніким в літературі не відмічались.

Широковух, за нашими спостереженнями, так само як і вухань, а, можливо, ще й в більшій мірі, є холодолюбною формою. В печерах широковухи займають як горизонтальні, так і вертикальні щілини, що знаходяться в першій половині підземелля. В холодні зимові дні температура в цій частині печери може доходити до -14°C (як це було 9.III 1949 р), але широковухи почувають себе нормально. Після того, як їх спокій був порушений, кілька з них вилетіли з вузької щілини і почали швидко літати під склепінням печери. 17. II 1949 р. температура повітря була $+3^{\circ}\text{C}$. Широковухи легко пробуджувались від дотику і починали вилітати з свого сховища. 5. XII 1950 р. вдень один широковух зовсім вилетів з Медової печери і, піднявшись на висоту приблизно 10—12 м, полетів над засніженими просторами львівських приміських полів у бік Винниківського лісу. Температура повітря в цей день була $+1^{\circ}\text{C}$. Виліт широковухів із зимових сховищ мав місце і 7 січня 1951 року.

Систематичні спостереження за поведінкою широковухів в Медових печерах дали змогу встановити, що протягом зими вони змінюють свої місця зимівлі. Так, відмічаючи тріщини, які можуть бути зайняті цими рукокрилими, ми, наприклад, 25 грудня 1950 року не знайшли широковухів у щілині № 4, але вже 7 січня 1951 року з цієї щілини було здобуто 7 дорослих звірків. Подібне явище спостерігали і в щілині № 1 в лютому—березні 1949 року.

Харчуються широковухи переважно дрібними комахами (двокрилими), а в лабораторних умовах взимку охоче з'їдали дрібних павуків. Цілком імовірно, що під час зимівлі широковухи, переміщуючись з одного сховища в друге, з'їдають нерушливих комарів, павуків та деяких метеликів, які у значній кількості зимують в цих печерах. За це говорить чорний вміст шлунків з поодинокими дрібненими піщинками, які виявлені у широковухів, здобутих зимою. На тушках європейських широковухів завжди була велика кількість жиру, проте на інших рукокрилих¹, здобутих в той же самий час, ніколи не спостерігалась така кількість жиру.

Розміри здобутих нами широковухів такі: L — 43,0—57 мм; Са — 43,0—54,7 мм; Pl — 5,5—9 мм; Au — 13,0—24,0 мм; R — 37—42 мм, вага — 6,5—12,7 г.

Кількість проглянутого матеріалу — 107 екземплярів² і 51 череп.

11. Руда вечорниця — *Nyctalus noctula noctula* Schreber

Ця вечорниця для зелених насаджень району Львова є характерною. Ми здобували і спостерігали цих рукокрилих в Стрийському, Личаківському, Залізноводському парках, в парку ім. Ів. Франка, на Високому Замку, Погулянці, Личаківському

¹ Великі і водяні нічниця, пізні кажани і, навіть, вухані.

² Разом з окільцьованими широковухами.

кладовищі і Білогорщі. Руді вечорниця є осілим видом рукокрилих і вилітають із своїх зимових притулків в районі Львова і області, починаючи з останньої декади березня та на початку квітня. Так, в 1948 р. перший виліт рудих вечорниць був записаний 1 квітня, коли де-не-де в балках ще лежав сніг, і температура повітря не була вище $+8^{\circ}\text{C}$. У 1949 р. перший виліт вечорниць спостерігався 27 березня. Максимальна температура в цей день була $+17^{\circ}\text{C}$. У 1950 р. весняний виліт зафіксований 29—30 березня при температурі вдень $+15^{\circ}\text{C}$, в 1951 р. — 2 квітня, коли температура вечором була $+12^{\circ}\text{C}$, а в холодну весну 1952 р. — 8 квітня при температурі ввечері $+18^{\circ}\text{C}$. Восени руді вечорниця, за нашими спостереженнями, починають зникати з 20 жовтня, незважаючи на те, що температура повітря в цей час може доходити до $+17^{\circ}\text{C}$. Народження малят у цих рукокрилих починається в умовах Львова в кінці останньої декади травня — в перші дні червня, але в часі досить розтягнуте. 25 травня було здобуто п'ять самок, всі вони були вагітні і мали кожна по два великі ембріони. В серпні 1949 року були знайдені молоді тварини, яким було не більше п'яти-шести тижнів. Молодняк росте дуже швидко і вже через чотири тижні цьогорічні руді вечорниця досягають розмірів дорослих, але помітно відрізняються від батьків більш темним і тьмяним забарвленням хутра.

Руда вечорниця завдяки своїм значним розмірам живиться не тільки дрібними комахами, а й у великій кількості знищує травневих і липневих жуків-хрущів, різних метеликів та прямокрилих (Кузякін [7], Абеленцев [1]).

Кількість переглянутого матеріалу: 63 шкурки, серед них спиртових 21, та 34 черепи.

12. Нетопир малий — *Vespertilio pipistrellus pipistrellus* Schreber

Це найменший представник львівської фауни рукокрилих. В зелених масивах Львова виявлений лише два рази в літній період року. Перший раз нетопир малий був здобутий 10. VII 1947 р: в Стрийському парку, де знаходився у видовженому дуплі бука на висоті 240 см від землі. Другий раз нетопир був знайдений у тріщині стовбура старої липи в червні 1949 року.

Розміри здобутих у Львові нетопирів такі: довжина тіла і голови (L) 31—40 мм, довжина хвоста (Ca) 25—34 мм, величина задньої стопи (Pl) 4—5 мм, висота вуха (Au) 9—12 мм, довжина передпліччя (R) 26—30 мм, кандилобазальна довжина черепа (Cb) 12 мм, вага — 6 г¹.

Кількість переглянутого матеріалу: 2 екземпляри (шкурки) і три черепи.

¹ Треба зазначити, що в нашій колекції є один екземпляр малого нетопира, надзвичайно дрібних розмірів: довжина (L) — 31 мм, передпліччя (R) — 26 мм, кандилобазальна довжина черепа (Cb) — 9,8 мм, вага — 3 г.

13. Кажан пізній — *Vespertilio serotinus serotinus* Schreber

Пізнього кажана треба вважати випадковим мешканцем львівських зелених насаджень, але в будинках міста — це один з найбільш поширених видів рукокрилих. У парку ім. Ів. Франка 26 березня 1949 року о 20 годині був помічений мляво літаючий пізній кажан. Низько спускаючись над землею між ще голими кущами жасміну, таволги та жимолості, кажан голосно „цікав“ і продовжував кружляти в повітрі. Через кілька хвилин він причепився до кори величезного дуба, не вище як 2 м над землею. В цьому місці він був спійманий.

В нашій колекції є пізні кажани, які були здобуті на території Львова 9 і 22 березня, 21 травня, 3 і 9 червня, 24 липня, 14 і 15 серпня 1947—1948 рр. Отже, пізній кажан постійно зустрічається в межах нашого міста і є, безперечно, осілим видом.

А. Кузякін [7, стор. 393] зазначає, що „зимівлі пізнього кажана зовсім не вивчені...“ Тому слід коротко розказати про наші спостереження над зимівлею цього виду рукокрилих.

Під час численних зимових екскурсій в Медові печери, катакомби біля с. Страдч та інші місця нам одночасно з європейськими широкоухами, великими, довговухими, водяними і вусатими нічницями та вуханями вдавалося здобувати також пізніх кажанів. У всіх випадках пізні кажани, як самки так і самці, зимували поодиноці, займаючи невеликого розміру горизонтальні щілини й отвори в стінах печер. У цих сховищах пізні кажани знаходяться в „сидячому“ положенні, повернувшись головою до вхідного отвору.

Так само, як і вухань і широковух, пізній кажан не дуже чутливий до низьких температур і зимує в заглибинах стін різних підземель недалеко від зовнішнього входу.

Досить цікаве явище спостерігалось нами [16] в першій декаді січня 1949 року. Температура повітря у Львові в ці дні досягала $+10^{\circ}\text{C}$, знижуючись увечері до $+3-4^{\circ}\text{C}$. Несподівано висока температура спричинила, очевидно, пробудження пізніх кажанів, і частина з них, залишивши місця зимівлі, з'явилась у повітрі. Досить дивно було бачити літаючого кажана у вечірніх сутінках січня. Проте температура повітря через кілька днів стала знижуватись, і пізні кажани, спішно шукаючи собі притулку, почали з'являтися в самих несподіваних місцях. Так, активні пізні кажани були в цей час здобуті в кімнаті гуртожитку ЛДУ по вул. Жовтневій, в підвальному приміщенні по вул. Снопківській, в цеху Львівського м'ясокомбінату і т. д.

Самка пізнього кажана в умовах Львова народжує в кінці травня—на початку червня двох малят, які швидко ростуть. Живиться цей вид рукокрилих досить різноманітними комахами — від дрібних попелиць і метеликів до жуків значного розміру [1, 7]. З цього погляду пізній кажан є дуже корисною твариною в сільському і лісовому господарстві.

Кількість переглянутого матеріалу: 8 штук з черепами.

III. ХИЖІ

14. Ласка — *Mustela nivalis nivalis* L.

Цього хижака ми спостерігали в зелених насадженнях Львова досить рідко. Ласка нами була відмічена в буковому лісі на Погулянці, в Личаківському та Стрийському парках, на Янівському кладовищі і в саду Львівського ветеринарного інституту. Одну ласку ми здобули біля Янівського кладовища, другу — біля Личаківського лісопарку 3. IV 1950 року, а третю — 23. I 1951 року в садочку по вул. Ніженській.

Чисельність, популяції ласок змінюється по роках і залежить від чисельності мишоподібних гризунів. Ріст популяції жовтогорлих мишей та рудих лісових полівок залежить від урожаю букових горішків, який в районі Львова буває раз на 4—5 років. Останній високий урожай букового насіння був восени 1947 року. Цієї осені, а також зимою 1947/48 року, весною і влітку 1948 року миші й полівки в зелених насадженнях Львова зустрічались у великій кількості, а відповідно до цього восени 1948 року і весною 1949 року спостерігалось збільшення кількості ласок.

Заслугує на увагу сталість забарвлення ласок із зелених львівських насаджень. Відомо, що для цього хижака характерною є сезонна зміна забарвлення хутра.

В умовах Львова, очевидно, завдяки м'якому клімату і безсніжним зимам більша частина ласок в зимовий період не змінює свого літнього забарвлення. Так, наприклад, 23 січня 1951 року ми здобули ласку (інв. № 1200) в садку однієї львівської садиби. Вона мала майже літнє забарвлення хутра і тільки незначна кількість білого волосся помічалась на боках, між лопатками і на хвості.

У фондах Природознавчого музею Інституту агробіології АН УРСР є більше 10 ласок, здобутих у період з листопада по квітень, але цілком білих звірків є лише чотири, що становить біля 23%.

Ласки, знищуючи велику кількість мишоподібних гризунів, приносять значну користь, а тому на території міста їх потрібно охороняти.

Кількість переглянутого матеріалу: 8 шкурок і 9 черепів.

15. Кам'яна куниця — *Martes foina foina* Erxleben.

Кам'яна куниця, або куниця білодушка¹, на території Львова спостерігається нерідко. В зелених насадженнях вона була здобута в грудні 1947 року в парку Залізна Вода і на початку вересня 1951 року в парку ім. Ів. Франка.

Крім цього, кам'яна куниця була зловлена в травні 1949 року, по вул. Пекарській, а в липні 1951 р. цього хижака бачив М. Анто-

¹ Іноді її ще звуть домовою, або хатня куниця.

ненко на газоні в сквері по вул. 1 Травня. Нарешті, 23. III 1952 р. автор спостерігав куницю в Стрийському парку.

Кількість переглянутого матеріалу: 9 шкурок і 3 черепи.

16. Тхір чорний — *Mustela putorius orientalis* Brauner

За проведеними спостереженнями, тхір чорний є найбільш чисельним хижаком в районі міста і його зелених насаджень. Чорні тхори в різні пори року останнім часом спостерігались у Личаківському лісопарку, на Погулянці, на території Личаківського і Янівського кладовищ, в кінці вулиць Зеленої, Пасічної, Снопківської, Леніна, Вулицької і т. д., тобто в тих місцях, де є великі смітники і поблизу знаходяться зарості чагарників дикого терену і шипшини.

В районі м. Львова чорні тхори свої нори здебільшого риють в колючих тернових і шипшинових чагарниках. Нора йде під невеликим кутом і досягає значної глибини. Діаметр нори 7—8 см. Живляться ці хижаки різноманітними дрібними гризунами, птахами, земноводними, використовують харчові покидьки смітників. В одному випадку біля жилої нори чорного тхора в районі вул. Пасічної була знайдена погрижена шкурка їжака.

Таким чином, чорний тхір в умовах Львова живиться різноманітною їжею, але провідне місце в живленні цього хижака все ж займають мишоподібні гризуни. Отже, чорний тхір є корисним видом: з одного боку, це один з основних і цінних видів хутрових звірів Львівщини¹, а з другого боку, він знищує гризунів-шкідників. Розмноження чорного тхора на території Львова докладно не вивчено.

В кінці липня 1950 року було здобуто трьох молодих тхорів, які мали розміри: довжина тіла і голови (L) — 240—290 мм, довжина хвоста (Ca) — 75—100 мм, величина задньої стопи (Pl) — 35—45 мм, довжина вуха (Au) — 20 мм, кандилобазальна довжина черепа (Cb) — 51,6—54,8 мм, міжочна ширина (Io) — 15,7—16,2 мм.

Кількість переглянутого матеріалу: 16 екземплярів (шкурки і чучела) та 13 черепів.

17. Борсук — *Meles meles meles* L.

Цей своєрідний хижак спостерігався нами на східній околиці м. Львова. Борсук був здобутий К. Малиновським в серпні 1948 року в буковому лісі, недалеко від кінця Пасічної вулиці. Забитий борсук виявився дорослим самцем і важив понад 12 кг. У фондowych колекціях Природознавчого музею Інституту агробіології АН УРСР під інв. № 319/126 зберігається чучело борсука, здобутого на околиці Львова в 1874 р.

Кількість проглянутого матеріалу: 2 шкурки та 3 черепи.

¹ У хутрозаготовлях області чорні тхори займають четверте-п'яте місце.

18. Лисиця — *Vulpes vulpes crucigera* Bechstein¹

Лисиця, безперечно, не є характерним звіром зелених насаджень нашого міста, але за останні три роки лисиць у районі Львова досить регулярно спостерігали, що дозволяє нам включити цього хижака в списки теріофауни деревних насаджень міста і прилеглих лісових масивів.

Особливо часто ми знаходили сліди перебування лисиць у буковому лісі біля Чортової скелі та в лісі на Погулянці. В цих місцях лисиці риють нори, вигодовують своє потомство. У вересні 1948 року було знайдено жилу нору лисиці на Погулянці, не далі як за 500—600 м від останнього будинку. Нора була вирита на одному з крутих схилів яру, зарослого молодою порослю бука, осики, граба, клена, і мала три отвори. Протягом 1950 р. кілька нір, в яких жили лисиці, було виявлено в буковому лісі, що підходить до Пасічної вулиці. В останній декаді квітня 1951 року на схилах, вкритих густою порослю бука, які підходять до Львівського дріжзаводу (кінець вул. Леніна), була розрита нора, в якій знаходилось троє молодесеньких лисенят. Одне з цих звірят було передано автору даної роботи і живе до цього часу. За нашими спостереженнями в районі Львова, лисиця не боїться близької присутності людей і людського житла. Останніми роками (1949—1951) популяція лисиць на Львівщині помітно зросла і вони стали все частіше з'являтися не тільки в лісових насадженнях, розміщених на сході Львова, а й в міських парках, розташованих на півдні міста. Зимово 1950/51 р. було знайдено слід лисиці в Залізноводському парку.

У збірках Природознавчого музею Інституту агробіології АН УРСР зберігається чучело лисиці-альбіноса (інв. № 403/521), здобутої в с. Динов, 1903 р.

Кількість переглянутого матеріалу — 14 шкурок та черепи.

IV. ГРИЗУНИ

19. Заєць сірий — *Lepus europaeus transsylvanicus* Matsch.

Заєць сірий — найбільший гризун, що трапляється в зелених деревних насадженнях району Львова. Неодноразово спостерігали і здобували зайців у Білогорщі, на Погулянці, у Винниківському лісі, під Пісковою горою на Личаківському кладовищі, на території ботанічного саду Львівського державного університету ім. Ів. Франка і в парку Залізна Вода.

Наші спостереження вказують на те, що зайці не звертають особливої уваги на вуличний рух і в зимові вечори, а найчастіше вночі, заходять в зелені деревні насадження центра Львова, розташовані досить далеко від лісових масивів і відкритих ланів, у яких

¹ Питання систематичної (підвидової) належності лисиць, які зустрічаються в околицях м. Львова і області, досі ніким не зачіпалось. Ми відносимо львівських лисиць до зазначеного підвиду на основі роботи Незабітовського [32].

цей гризун живе постійно протягом цілого року. Значна кількість зайців спостерігається в приміських букових лісах. Проведені нами спостереження над живленням цього промислового гризуна в зимовий період (січень — лютий) 1950/51 р. говорять про те, що основними об'єктами живлення зайця є молоді гілочки бука, дрока, верби, та пильчастої осоки.

Кількість переглянутого матеріалу: 37 шкурок та 27 черепів.

20. Вовчок сірий — *Glis glis glis* L.

Цього гризуна в зелених насадженнях Львова ми знайшли один раз, а саме 19 травня 1949 року в присадибному садку по вулиці Шевченка. Є всі умови для життя сірих вовчків в таких деревних насадженнях міста, як Стрийський парк, Погулянка, ботанічний сад Державного університету.

З'являються сірі вовчки після сплячки в умовах Львівської області разом з цвітінням черешень — на початку травня, а в теплі роки навіть в кінці квітня. Залягають в сплячку в кінці жовтня — на початку листопада. Отже, активність сірого вовчка триває 4,5—5,5 місяця.

Кількість переглянутого матеріалу: 2 шкурки, до однієї череп, і чотири заспиртовані молоденькі сірі вовчки.

21. Вовчок горішковий — *Muscardinus avellanarius avellanarius* L.

Вказується для зелених насаджень району м. Львова на підставі одного дорослого екземпляра, здобутого Н. Лисенко в буковому лісі на Погулянці 9. IV 1951 р., а також двох молоденьких, ще сліпих вовчків, які були виявлені в гнізді, збудованому на гілці невисокого бука в Брюховичському лісі 29. V 1951 р.

22. Руда лісова полівка — *Clethrionomys glareolus isticus* Miller

Руда лісова полівка — один з найпоширеніших і найчисленніших видів ссавців, що зустрічаються в зелених насадженнях району м. Львова. Лісова полівка поширена як в букових лісових масивах, що підходять до Львова із сходу, так і в дубово-сосновому фрагменті лісу на західній околиці — Білогорщі. Переважає руда лісова полівка і в міських парках: Стрийському, Високому замку, Залізноводському, ім. Ів. Франка. Руду лісову полівку можна бачити у львівських зелених насадженнях протягом цілого року. Активність цього маленького гризуна не припиняється цілу добу і руду лісову полівку можна спостерігати [18] в різні години. Так, в жовтні й листопаді 1947 року цей вид був відмічений нами коло 18 години. В березні 1948 року лісових полівок можна було бачити об 11—12 годині дня. В червні цього самого року ці гризуни ловилися в капкани в другій половині дня, а в кінці січня 1950 року лісова полівка була здобута під час перебігання по снігу о 9 годині ранку.

Особливо збільшується кількість рудих полівок в роки врожаю букових горішків (насіння). Восени 1947 року, коли особливо рясно вродив бук, лісових полівок було надзвичайно багато. Так, у вісім пасток, що постійно стояли в буковому лісі на Погулянці, протягом шести ночей (48 пасткодів) було здобуто 24 дрібних гризунів, з яких 25% було лісових полівок.

У січні—березні 1948 року в зелених насадженнях було здобуто 47 дрібних звірів, з яких лісових полівок було 18 штук, або 38%. 26. I 1948 р. на 10 пасток зловлено п'ять рудих лісових полівок і одну жовтогорлу мишу. Зимою 1947/48 р. були сприятливі умови для всіх мишоподібних гризунів, а тому весною 1948 року кількість лісових полівок майже не зменшилась. Так, 26—27. IV 1948 р. ми на 10 пасток здобули 8 мишоподібних гризунів, серед них 4 руді лісові полівки. Помітно зменшилась чисельність популяції цього гризуна восени 1948 року. В 1949—1950 рр. спостерігалось дальше зменшення кількості лісових полівок у львівських зелених насадженнях. У зв'язку з тим, що рясне плодоношення бука буває через кожні 4—5 років, можна сподіватися збільшення чисельності цього гризуна на осінь 1952 р. Розмножуються лісові полівки в зелених насадженнях Львова в сприятливі роки досить інтенсивно. Період розмноження при сприятливих умовах триває протягом цілого року. Вагітних самок здобуто: 8, 17, 25 грудня 1947 року, 26 січня і 2 лютого, в березні й квітні 1948 року, в червні й липні 1949 року і т. д. Проте ембріонів було у всіх випадках не більше як по п'ять штук.

У зв'язку з великою густотою популяції, руді лісові полівки в районі Львова є одним з основних гризунів-шкідників зелених насаджень. Вони знищують велику кількість насіння буку, обгризають кору молоді букової порослі, псують коріння, кільцюють кору на фруктових деревах, шкодять лісовим розсадникам, дослідним ділянкам ботанічного саду Львівського університету та тресту зеленого насадження.

З лісовими полівками треба вести найрішучішу боротьбу. Крім звичайних і досить добре відомих механічних, хімічних і біологічних засобів боротьби [5], ми рекомендуємо провадити в зелених насадженнях Львова такі заходи: 1) восени своєчасно збирати букове насіння, що позбавить лісових полівок одного з основних видів живлення протягом зими і спричинить масову загибель їх в зимовий період; 2) очищати зелені насадження від старого листя, хмизу, гнилих корчів, тобто ліквідувати місця, сприятливі для гніздування цього гризуна; цю роботу провадити не весною, а в листопаді.

Кількість переглянутого матеріалу: 41 шкурка, до всіх є черепи. Крім того, більш як 100 черепів цієї полівки було виявлено в погачках.

23. Сіра полівка — *Microtus arvalis rossiae meridionalis* O g n e v

Сіра, або звичайна, полівка, порівнюючи з іншими видами гризунів, в зелених насадженнях нашого міста зустрічається досить рідко. Нам вдалося виявити кілька незначних колоній сірої полівки

біля Сихівських водойм (22. IV і 22. VIII 1948), на узліссі в Білогорщі (24. IV 1948) та Погулянці (9. V 1948). Один раз вдалося [18] бачити сіру полівку на газоні в Стрийському парку.

Таким чином, в умовах Львова не можна вважати сіру полівку типовим мешканцем зелених насаджень, і, отже, її роль як шкідника в зеленому господарстві міста практично дуже незначна. У фондах Природознавчого музею Інституту агробіології АН УРСР під інв. № 112/390 зберігається сіра полівка, яка має відмінне від звичайного бруднобіле забарвлення хутра. Здобута вона в с. Пиняки у 1870 році.

Кількість переглянутого матеріалу: 6 музейних шкурок з черепами.

24. Підземна полівка — *Microtus subterraneus subterraneus* de Sélys—Longchamps

Більшість вітчизняних авторів [3, 5, 6, 8, 12] вважає, що підземна полівка в межах СРСР поширена в лісостеповій смузі України, де її знаходили у Вінницькій, Київській та Полтавській областях, в південних районах Чернігівщини і Сумщини та північних районах Харківської і Дніпропетровської областей. Ряд вітчизняних зоологів [3, 5] правильно зазначає, що ця полівка поширена і в Західних областях УРСР.

Ми підтверджуємо поширення підземної полівки на заході Української РСР. Ця полівка була здобута на території Львівської і суміжних областей, а також в гірських і низинних округах Закарпатської області.

І. Сокур [14] виявив черепи цих полівок в погадках хижих птахів, зібраних у Волинській і Ровенській областях. Але в результаті проведеної роботи [2, 14, 15, 23] виявлено, що підземна полівка в західних областях Української РСР є дуже нечисленим видом, і в своїй кількості поступається навіть такими видами, як темна і сибірська полівки (*M. agrestis* L., *M. oeconomus* Pall.), не говорячи вже про сіру полівку (*M. arvalis* Pall.). В зелених насадженнях району Львова підземна полівка була здобута 17 квітня 1947 року на узліссі поблизу Сихівських водойм; в цей же день ще одна підземна полівка (♀, ad) була зловлена капканом в бучині на Погулянці, а 19. IV 1947 р. в ділянці букового лісу, що належить ботанічному саду Львівського державного університету. 1 грудня 1947 р. в Сихівському лісі здобуто дві підземні полівки; нарешті, 3 січня 1949 року полівка була зловлена в ботанічному саду ЛДУ студенткою Т. Неїжкаш.

Отже, за весь час в зелених насадженнях Львова здобуто 6 екземплярів підземних полівок.

Кількість проглянутого матеріалу: 6 шкурок та 3 черепи.

25. Ондатра — *Ondatra zibethica* L.

Ондатра, або мускусний шур, для району м. Львова відмічається нами вперше [17].

Встановлено, що ондатри протягом останніх 4—5 років заселили

територію верхньої течії басейну Дністра природним шляхом, поширюючи свій західноєвропейський ареал. Спеціально займаючись останні два роки вивченням поширення і екології ондатри у верхів'ях басейну Дністра, вдалось з'ясувати, що екологія ондатри у Львівській і Дрогобицькій областях Української РСР інколи в значній мірі відрізняється від способу життя цього промислового звіра, популяція якого поширена в північних районах Європейської частини СРСР, Сибіру і Казахстані. Однією з таких особливостей в екології ондатри на заході Української РСР є нещільний зв'язок з водоймами. Ми систематично спостерігали переселення ондатр, яке обумовлене наявністю чи відсутністю води в ставках, на яких живе більша частина цих гризунів. В час переселення ондатри далеко відходять від води і тоді їх можна спостерігати в цілком несподіваних місцях, зокрема і в зелених насадженнях району Львова. Тепла і малосніжна львівська зима сприяє тому, що ондатри, ведучи майже безводний спосіб життя, не гинуть від морозу і мають достатню кількість їжі.

Протягом 1949—1950 рр. на території м. Львова [17] було здобуто близько 10 дорослих ондатр. Третього квітня 1949 року дорослий самець був забитий у садочку трамвайного парку по вул. Городецькій, а 7 квітня того ж року самку ондатри було зловлено великим капканом на подвір'ї будинку по вул. Жовтневій. У 1950 році ондатри були здобуті 27 лютого, 20 березня і 8 квітня на Глинянському тракті, в сквері біля Львівського м'ясокомбінату та на території дріжджового заводу.

Восени 1949 року наявність ондатри виявлено в ботанічному саду Львівського державного університету, розташованому на Погулянці. Перебування ондатр було виявлено також на старих ставках, розташованих на східній околиці Львова.

В кінці жовтня 1950 року співробітник Львівської контори „Заготживсировина“ Б. Лібанов спіймав дорослу ондатру біля ящика з сміттям по вул. Кутузова.

Таким чином, наведені факти говорять про те, що в районі Львова останнім часом ондатри стали досить часто зустрічатися в межах самого міста. Це явище можна пояснити так: в час осінньо-зимових переселень, коли основна маса ондатр переходить із ставів у річки — притоки Дністра і Західного Бугу, частина ондатр потрапляє в р. Полтву, яка протікає під Львовом. Деякі ондатри з тих чи інших причин проникають звідти на територію міста, а потім, не знайшовши зворотного шляху в річку, залишаються в місті.

На території Львова ондатри намагаються зайняти всі більш-менш сприятливі водойми (стави, канали, джерела, невеличкі калюжі та ями, наповнені водою), які є як в зелених насадженнях (Погулянка, Стрийський парк), так і на промислових підприємствах. Одночасно ряд екземплярів, шукаючи відповідних місць, досить довгий час може вести майже безводний спосіб життя, перебуваючи в цей час, як і сірі шури, здебільшого по смітниках, біля ящиків з різними покидьками тощо.

Заслуговує на увагу той факт, що у ондатр, які перезимували

в місті, ведучи „сухопутний“ спосіб життя, якість хутра значно краща, ніж хутро ондатр, які були здобуті в цей же час в типовій природній обстановці і вели підльодовий спосіб життя. Найкраща ондатрова шкурка, що знаходиться в наших колекціях, належить звірку, який був здобутий 7/IV 1949 р. в м. Львові.

Кількість переглянутого матеріалу: 5 шкурок і 3 черепи.

26. Щур сірий — *Rattus norvegicus norvegicus* Berkenhout

Звичайний, або сірий, щур чи пацюк не є типовим мешканцем львівських зелених насаджень. Цей геополітний вид є звичайним і дуже поширеним у різних будовах району Львова. Проте і в деревних насадженнях було здобуто кілька сірих щурів. Так, два молоді щури 27 серпня 1949 року здобула Н. Лисенко в саду на дослідній ділянці фармацевтичного факультету Львівського медичного інституту. Кілька щурів також спіймано на території ботанічного саду Державного університету ім. Ів. Франка.

Як і в інших місцях країни [3, 6, 8], популяція сірих щурів у м. Львові розмножується протягом цілого року.

Кількість переглянутого матеріалу: 19 шкурок та 18 черепів.

27. Жовтогорла миша — *Apodemus flavicollis flavicollis* Melchior

Як і руда лісова полівка, жовтогорла миша є найбільш характерним звіром зелених насаджень м. Львова і найближчих букових лісів [18]. Немає такого деревного насадження поза містом і на території міста, де не було б цього гризуна. Жовтогорла миша, без сумніву, є найбільш численним звіром львівських зелених масивів.

Ми здобували цю мишу скрізь: на Високому Замку, Личаківському кладовищі, у Стрийському і Залізноводському парках, на території ботанічного саду університету, дослідних ділянках ветеринарного і медичного інститутів, на Погулянці, в Білогірщі, в парку ім. Ів. Франка, в парникових господарствах тресту зеленого насадження і т. д.

Сказане вище про залежність чисельності популяції рудої лісової полівки від урожаю букового насіння цілком може бути перенесене на коливання чисельності жовтогорлої миші. При рясному плодоношенні буку кількість жовтогорлих мишей зростає. Збільшення чисельності популяції цих мишей спостерігається не тільки восени, коли бук вродив, а й майже увесь наступний рік. Таке явище мало місце, починаючи з осені 1947 року до зими 1948/49 р.

Активність жовтогорлих мишей триває цілий рік. Період інтенсивного розмноження, як правило, — з початку квітня по листопад. Найбільша кількість вагітних самок нами була здобута в травні (23, 25, 28, 29 числа) та між 1 червня та 3 серпня 1948 року. Одна самка з п'ятьма ембріонами була зловлена 8 квітня 1951 року.

Кількість ембріонів коливалась в межах від 3 до 8 штук. Найбільша кількість молодих мишей ловилась починаючи з кінця травня до початку вересня. У популяції львівських жовтогорлих мишей дуже добре виявлений віковий диморфізм. Усі молоді миші мають брудносіре забарвлення верхньої частини тулуба і світлопопелясте черевце. Жовта пляма між передніми кінцівками у молодих екземплярів дуже бліда і невиразна.

Жовтогорлі миші — нічні тварини. Вихід цих гризунів з нир, дупел та інших сховищ і гнізд в умовах деревних насаджень Львова спостерігається в сонячні дні після заходу сонця, а в хмарні дні після того, як зовсім смеркне. Під час дощу чи снігопаду жовтогорлі миші з своїх сховищ не виходять. Жовтогорлі миші добре лазять по деревах, а пересуваючись по землі, роблять час від часу великі (понад 50 см) стрибки. Звичайні стрибки жовтогорлої миші — 40 см.

Живляться ці гризуни в насадженнях нашого міста майже виключно насінням буку і жолудями. Лише весною і влітку в їх раціоні можна спостерігати наявність зелених вегетативних органів лісових трав'яних рослин, серед останніх в першу чергу *Anemone nemorosa*, *Luzula pilosa*, *Gagea lutea*, *Carex silvatica*, *Carex digitata*, *Viola silvestris*, *Scilla bifolia*¹.

У зв'язку з великим поширенням, а в деякі роки і з високою чисельністю, жовтогорлі миші завдають значної шкоди Львівським зеленим насадженням. Вони шкодять не тільки в лісі, як руді лісові полівки (нищать букові саджанці, з'їдають насіння різних деревних порід, обгризають бруньки, псують коріння), а також разом з польовою мишею завдають великих збитків зерновим, а почасти і технічним та городнім культурам, бо в літній і осінній періоди завдяки своїй рухливості й спритності переселяються на узлісся. У районі Львова нами протягом липня і серпня 1949 року було відловлено кілька десятків цих гризунів у посівах жита, вівса та гречки. Беручи до уваги ще й те, що жовтогорла миша на зиму робить значні кормові запаси з насіння і зерна, її шкода для лісового і сільського господарства буде очевидна.

Для того щоб запобігти масовому розмноженню цих гризунів у роки рясного плодоношення бука, одночасно із застосуванням усіх найновіших засобів боротьби пропонуємо створювати несприятливі для жовтогорлої миші умови життя, які вже викладені при розгляді рудої лісової полівки.

У зелених насадженнях і околицях Львова, крім жовтогорлої миші (*A. flavicollis* Melch.), зустрічається лісова миша (*A. silvaticus* L.). У зв'язку з її нечисленністю і майже таким самим способом життя, який веде і жовтогорла миша, спеціально цей вид ми в даній роботі не розглядаємо.

Кількість переглянутого матеріалу: 39 шкурок, до всіх є черепи.

¹ Рослини були визначені науковим співробітником відділу ботаніки Інституту агробіології АН УРСР К. Малиновським, якому висловлюємо щиро подяку за товариську допомогу.

28. Хатня миша — *Mus musculus hortulanus* Nordmann

Цей гризун, незважаючи на його прив'язаність до людського житла, також досить часто зустрічається в зелених насадженнях нашого міста. У серпні 1948 року хатніх мишей здобуто на території дослідних ділянок Львівського медичного інституту (вулиця Пекарська). Значна кількість цих мишей була зловлена на узліссі букового лісу Погулянка протягом липня—вересня 1949 року. Нарешті, більше десяти хатніх мишей було спіймано в межах ботанічного саду Державного університету ім. Ів. Франка в січні 1951 року.

Хатні миші, яких ми спостерігаємо в насадженнях, живуть як у виритих простих норах, так і в різноманітних будівлях. Розмноження хатніх мишей, безсумнівно, зв'язаних з будівлями, розташованими в парках, ботанічному саду, скверах і т. д., триває протягом цілого року. Наприклад, 11 січня 1951 року в ботанічному саду була здобута вагітна самка хатньої миші, яка мала 7 ембріонів розміром 3 мм. В грудні, лютому, січні ми кілька разів ловили годуючих самок.

Хатня миша, так само як і жовтогорла, оселяючись в зелених насадженнях району Львова, переходить на суміжні поля і приміські городи, завдаючи їм великої шкоди. Тому дератизаційні станції і громадські організації повинні вести рішучу боротьбу з цим гризуном-шкідником не тільки в будинках, в магазинах, складах і т. д., а також і в зелених міських і приміських насадженнях. Завдяки такій боротьбі популяція хатньої миші на території міста буде обмежена або навіть і зовсім знищена.

Кількість проглянутого матеріалу: 42 шкурки та 94 черепи.

29. Польова миша — *Apodemus agrarius nikolskii* Migulin

Цього гризуна виявлено майже у всіх деревних насадженнях району м. Львова. Найчастіше, проте, польові миші ловились на Погулянці, Личаківському, Янівському кладовищах — в місцях достатньо вологих і з наявністю густого травостою. Можна вважати, що польова миша за своєю чисельністю в зелених насадженнях Львова займає третє місце, поступаючись перед жовтогорлою мишею та рудою лісовою полівкою.

Безперечно, що цей гризун не так тісно екологічно зв'язаний з деревними насадженнями, як жовтогорла миша чи лісова полівка. Польових мишей найчастіше можна спостерігати в тих місцях, де високостовбурні ділянки лісопарку переважають різноманітними чагарниками, відкритими вогкими галявинами, газонами, куртинами, зарослими різноманітними трав'яними рослинами.

На відміну від жовтогорлої миші, яка влаштовує своє житло переважно в сухих місцях, на горбочках, високих крутих схилах паркових і лісових ярів, здебільшого там, де ґрунт піскуватий або підзолистий, польова миша селиться на заболочених ділянках, де

є чорний гумусовий прошарок, а також на торфовищах (наприклад, Білогорща).

У зв'язку з іншими мікростаціями, які в першу чергу займає польова миша, живлення цього гризуна де в чому відрізняється від живлення жовтогорлої миші і рудою полівкою. Якщо останні в основному живляться буковим насінням, і тому в залежності від урожаю його можна спостерігати різке зростання чисельності популяції цих гризунів, то для польової миші такої залежності в умовах Львова не відмічено. Восени 1947 року, коли був багатий урожай букових горішків і спостерігалось стрибкоподібне збільшення жовтогорлих мишей і рудих полівок, кількість польових мишей була така сама, як і в наступні 1948—1949—1950 роки. За нашими спостереженнями, польові миші живляться в першу чергу вегетативними частинами і насінням трав'яних рослин, а при наявності поблизу зернових, технічних чи городніх культур переходять на живлення ними, чим завдають великої шкоди приміському господарству. У серпні 1948 року на Погулянці польових мишей ловили в посівах вівса, а у вересні 1949 року — на городах та посівах гречки біля Сихівських водойм, на Погулянці та Нових Різнях.

Розмножуються польові миші протягом усього вегетаційного періоду. Вагітних самок можна здобувати з березня по жовтень. На Янівському кладовищі в кінці березня 1949 року було знайдено гніздо польової миші, в якому було вісім голих і сліпих мишенят. Гніздо знаходилося в бур'янах під товстим листом старого заліза і було розміщене під самою поверхнею землі.

У зв'язку з тим, що польова миша є одним з дуже поширених і досить численних в зелених насадженнях Львова гризунів, з нею треба вести активну боротьбу всіма відомими засобами і застосовувати заходи, про які вже згадувалось вище при розгляді жовтогорлої миші та лісової полівки.

Крім того, ми рекомендуємо весною провадити штучне затоплення нір польових мишей.

Кількість переглянутого матеріалу: 19 шкурок, до всіх є черепи, крім того, близько 70 черепів з погадок.

30. Сліпак подільський — *Spalax zemni* Erxleben

Цього типового підземного звіра в зелених насадженнях Львова за весь час роботи було відмічено лише один раз.

Крім того, у фондах Природознавчого музею Інституту агробіології АН УРСР під інв. № 236/262, 235/430 зберігаються чучела сліпаків, здобутих на території Львівської області (Яворів, Бібрка) в 1871—1897 рр. Очевидно, раніше цей своєрідний гризун траплявся частіше. Тепер у межах Львова сліпак подільський трапляється дуже й дуже рідко.

Кількість переглянутого матеріалу: 2 чучела і 3 черепи.

31. Білка звичайна — *Sciurus vulgaris kessleri* Migulin

Звичайна білка тепер дуже рідко спостерігається в зелених насадженнях району Львова. Так само нечисленний цей гризун і в прилеглих до міста лісових масивах (Винники, Брюховичі, Голоско).

Зустрічали ми їх у парку Залізна Вода у жовтні 1947 року, в лісі біля Чортової скелі в червні 1948 року, та в соснових посадках біля Сихівських водойм 14—21. XI 1949 р.

Крім цього, співробітник Зоологічного музею Львівського університету М. Антонович дві білки здобув в Голоско протягом 1949—1950 рр.

У фондах Природознавчого музею Інституту агробіології АН УРСР зберігається під інв. № 250/231 чучело білої білки (альбінос), здобутої в 1882 р. в с. Рахін.

Кількість переглянутого матеріалу: 4 шкурки та 2 черепи.

V. КОПИТНІ

32. Дика свиня — *Sus scrofa scrofa* L.

Дика свиня часто спостерігалася в лісових масивах, розміщених на східній околиці Львова (Сихів, Винники, Лисиничі, Бібрка) протягом 1947—1949 рр.

Особливо часто дикі свині підходять до міста в літні й осінні місяці. В двадцятих числах серпня 1949 року у Винниківському лісі, недалеко від кінця вул. Зеленої, автор цієї статті випадково натрапив на стадо диких свиней, які відпочивали у невеличкій балці, густо зарослій високою кропивою, ожиною, молодістю вільхою, ліщиною та іншими рослинами; по балці протікав струмок.

В умовах Львівщини і Радянських Карпат помічається [20] періодичне переміщення (міграції) диких свиней, що, очевидно, зв'язане з живленням і переслідуванням цих тварин під час полювання.

Парування у диких кабанів¹ відбувається рано. В лютому 1950 року мисливцем В. Головком була забита самка, в матці якої було сім великих ембріонів.

У результаті інтенсивного полювання на кабанів в західних областях Української РСР протягом останніх 3—4 років кількість цих промислових тварин різко скоротилась. Постанова про заборону полювання на кабанів після 1 січня ставить за мету охорону і ріст чисельності диких кабанів на території Української РСР, а в першу чергу в межах Львівщини і Радянського Прикарпаття.

Кількість переглянутого матеріалу: 11 шкур та 12 черепів.

¹ Кабан на території західних областей Української РСР заселює майже всі сприятливі угіддя.

33. Козуля європейська — *Capreolus capreolus capreolus* L.

6. V 1948 року одного самця і двох самок ми спостерігали в густих заростях бучини в лісі, поблизу Сихівських водойм. 18 січня 1950 року у Винниківському лісі ми натрапили на слід і знайшли свіжі льожки козулі. Поблизу цього місця були знайдені гілки бука, на яких козулею було скусано бруньки, а на стеблах *Rubus caesius* з'їдено зелені листки.

Козулі, яких ми бачили 6 травня, мали цілком літне руде забарвлення шерсті. У самця роги були повністю очищені від шкіри.

Перший раз гучний рев самців-козул чули [19] 7 вересня 1949 року, на цей час припадає і початок парування. В експозиційних фондах Природознавчого музею Інституту агробіології АН УРСР є кілька чучел козуль-альбіносів.

Кількість переглянутого матеріалу: 2 чучела, 5 черепів та 17 рогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абеленцев В. И., О летучих мышах Закарпатской и других западных областей УССР, Київський держ. університет, Труды Зоомузею, т. II, 1950.
2. Благосклонов К. Н., Особенности распространения мышевидных грызунов в западных областях Украины и южной Польше, Зооурнал, XXV, вып. I, 1946.
3. Бобринский Н. А., Кузнецов Б. А., Кузякин А. П., Определитель млекопитающих СССР, Москва, 1944.
4. Браунер А. А., О летучих мышах Бессарабии и Подолии, Труды Бессараб. общ. ест., т. II, вып. I, 1910.
5. Гептнер В. Г., Морозова-Турова Л. Г., Цалкин В. И., Вредные и полезные звери районов полей защитных насаждений, Изд. Москов. университета, Москва, 1950.
6. Корнеев О. П., Миші і норіці Київщини, Труды Зоомузею КДУ, т. I, 1939.
7. Кузякин А. П., Летучие мыши, Изд. Советская наука, Москва, 1950.
8. Мигулін О. О., Звірі УРСР, Київ, 1938.
9. Огнев С. И., Звери восточной Европы и северной Азии, т. I, Москва, 1928.
10. Огнев С. И., Звери СССР и прилежащих стран, т. V, Москва, 1946.
11. Огнев С. И., Звери СССР и прилежащих стран, т. VI, Москва, 1948.
12. Огнев С. И., Звери СССР и прилежащих стран, т. VII, Москва, 1950.
13. Сатунин К. А., Млекопитающие Кавказского края, т. I, Тифлис, 1915.
14. Сокур І. Т., Нові дані про фауну дрібних ссавців західного Полісся УРСР, Доповіді АН УРСР, № 4, 1950.
15. Сокур І. Т., Нові матеріали до фауни ссавців Закарпатської області, Доповіді АН УРСР, № 5, 1949.
16. Татаринов К. А., О летучих мышах, Блокнот натуралиста, „Львовская правда“, 10/II 1949.
17. Татаринов К. А., Ондатра в нашій області, „Вільна Україна“, 8/I 1950.
18. Татаринов К. А., Звери Львова, Блокнот натуралиста, „Львовская правда“, 3/IX 1949.
19. Татаринов К. А., Осень, Блокнот натуралиста, „Львовская правда“, 8/X 1949.
20. Татаринow K. A., O dzikach, „Czerwony Standar“, 31/XII 1949.
21. Татаринов К. А., Май в природі, Блокнот натуралиста, „Львовская правда“, 21/V 1950.

22. Щербина А. А., Экзотические деревья и кустарники Львова, Наукові записки Львів. держ. університету, т. XVI, вип. 5, 1949.
23. Янушевич М. Г., Деякі дані про ссавців Закарпатської області, Доповіді та повідомлення Львів. держ. університету, вип. I, 1947.
24. Wiczowski J., Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście, Lwów, 1907.
25. Goldhammerówna R., Klucz do oznaczania zwierząt krajowych, nietoperze, Chiroptera, Kosmos, Lwów, 1903.
26. Dzieduszycki W., Przewodnik po muzeum Dzieduszyckich, Lwów, 1895.
27. Dybowski B., Klucz do oznaczania zwierząt ssących krajów Polskich (Insectivora), Kosmos, Lwów, 1903.
28. Eisentraut M., Die deutsche Fledermäuse eine biologische Studie — Verb. p. Schöps., XIII, Leipzig, 1937.
29. Zawadzki A., Fauna der galizisch — bucowinischen Wierbeithieren, Stuttgart, 1840.
30. Kuntze R., Krytyczny przegląd wiadomości o szkodnikach gryzoniach zebranych przez stacje ochrony roślin w Polsce 1919—1933. Rocznik ochrony roślin, t. IV, Warszawa, 1937.
31. Kuntze R., Noskiewicz A., Narys Zoogeografji Polskiego Podola Lwów, 1933.
32. Niezabitowski E., Klucz do oznaczania zwierząt ssących, Kraków, 1933.
33. Niezabitowski E., Bericht über die Säugetiere Polens und ihre geographische Verbreitung, Zeitschrift für Säugetierkunde, Band IX, 1934.
34. Tatomir L., Geografia fizyczna Polski, Lwów, 1863.

ОЧЕРК ФАУНЫ МЛЕКОПИТАЮЩИХ ДРЕВЕСНЫХ НАСАЖДЕНИЙ РАЙОНА ГОРОДА ЛЬВОВА

К. А. Татаринов

Резюме

Львов расположен на водоразделе между Балтийским и Черным морями на северной окраине Подольского плато, где река Полтва образовала широкую котловину.

Климат Львова достаточно своеобразен, что объясняется его положением на водоразделе, ввиду чего город легко доступен западным ветрам. В общих чертах это умеренный климат с повышенной влажностью и отсутствием резких температурных колебаний в течение года. Достаточно характерны для Львова относительно холодное и дождливое лето, мягкая зима, ранняя весна, начинающаяся со второй половины февраля, и сухая, теплая и солнечная осень.

При сравнении климатических условий Львова с климатом сопредельных местностей видно, что Львов представляет собой своеобразный „остров“ с менее выраженной континентальностью климата [22].

За Львовом прочно закрепилось название „зеленого города“, и это название он действительно оправдывает. Разведению парков, садов, куртин, скверов и другого рода зеленых насаждений чрезвы-

чайно способствовали климатические и рельефные особенности этого древнего города.

На территории Львова находится около десяти прекрасных парков. Наиболее крупными из них являются: 1) Фрагмент естественного высокоствольного букового леса у Чертовой скалы, 2) Буково-дубовая роща Погулянка, 3) Урочище Белогорща, 4) Стрыйский парк, 5) Парк Высокий замок, 6) Парк Железная Вода, 7) Парк им. Ив. Франко, 8) Лычаковский лесопарк, 9) Лычаковское кладбище, 10) Яновское кладбище, 11) Ботанический сад Государственного университета им. Ив. Франко на ул. Ломоносова, 12) Арборетум при лесном факультете Сельскохозяйственного института и другие. В городе очень много бульваров, скверов, фруктовых садов, газонов. Общая площадь, занятая только в самом городе Львове зелеными насаждениями, достигает 1500 га. Если же учесть урочища Погулянка, Белогорща, буковый лес у Чертовой скалы, то площадь под древесными насаждениями района Львова нужно увеличить до 3—4 тыс. гектаров.

Основными древесными и кустарниковыми породами во Львовских зеленых насаждениях являются: бук, дуб, ясень, пихта, туя, ель, клены, сосна, береза, граб, лещина, бузина, каштан, магнолия, акация, сирень, боярышник, черемуха, терн, шиповник, рябина, тополь, липа, из вьющихся растений — дикий виноград.

В связи с такой большой площадью, занятой во Львове зелеными насаждениями, и большим ассортиментом различных древесных и кустарниковых пород териофауна района Львова [18, 21] достаточно богата как в количественном, так и в качественном (видовом) отношении.

За время нашей работы, начатой с мая 1947 года и продолжающейся до настоящего времени, в пределах Львова и его пригородах собрана коллекция млекопитающих, насчитывающая более 350 экземпляров различных видов.

Для более полного анализа видового состава териофауны района Львова мы провели также разбор нескольких сот погадок, собранных как в различных древесных насаждениях, так и в строениях (чердаки, колокольни, башни и т. д.). Наши непосредственные наблюдения, анализ погадок, коллекционный шкурковый материал, хранящийся в фондах отдела зоологии и Природоведческого музея Института агробиологии Львовского филиала АН УССР, дают возможность указать для зеленых насаждений города 33 вида млекопитающих, встречающихся на территории Львова в настоящее время. Таким образом, мы говорим лишь о современном облике териофауны, в систематическом отношении распределяющейся так:

I. Насекомоядные — шесть видов, а именно: еж восточный (*Eri-naceus europaeus rufimanus* Bar. Ham.), крот (*Talpa europaea brauneri* Sat.), обыкновенная бурозубая землеройка (*Sorex araneus araneus* L.), малая бурозубая землеройка (*Sorex minutus minutus* L.), белобрюхая белозубая землеройка (*Crocidura leucodon leucodon* Herm.), водяная землеройка или кутора (*Neomys*

ЛИЧИНКИ ТРЕМАТОД В МОЛЮСКАХ РОДИНИ MELANIIDAE З НИЖНЬОЇ ТЕЧІ ДНІСТРА

В. І. Здун

Молюски є проміжними хазяїнами личинок трематод, які у статевозрілій формі паразитують у свійських тваринах, птахах, рибах та в людині. Визначення личинкової фауни трематод має як теоретичний, так і практичний інтерес.

Видовий склад личинок трематод в молюсках до цього часу вивчений мало: для переважаючої кількості видів не з'ясовані життєві цикли, немає даних про зоогеографічне поширення паразитів по окремих районах, а також мало розроблені заходи для застосування профілактичних заходів проти трематодозів.

Останнім часом постало питання про можливість та умови перекидання молюсків з однієї водойми в іншу з метою збагачення харчових ресурсів для промислових риб. Але оскільки молюски є переносниками трематод хребетних тварин, у тому числі й риб, виникає потреба детального обслідування їх.

У зв'язку з тим, що саме молюсків родини *Melaniidae* з нижньої течії Дністра проєктується вселяти в інші водойми, необхідним є проведення обстежень згаданих молюсків.

Мета нашої роботи полягає в з'ясуванні видового складу і кількісного стану зараження личинками трематод молюсків *Melaniidae*. Ці обстеження допоможуть застосувати профілактичні заходи для запобігання інвазійним хворобам, які могли б бути занесені в інші райони разом з молюсками, та з'ясувати можливість переселення цих молюсків.

У першій половині вересня 1950 р. нами були обслідувані Дністровський лиман біля Овідіюполя, Дністер на відтинку Тирасполь—Бендери, околиці Дубоссар і Рибниці.

У Дністровському лимані в околиці Овідіюполя *Melaniidae* не знайдено, траплялись лише порожні, вибілені черепашки. В Дністрі біля Тирасполя і Бендер живих молюсків не знайдено, лише на піщаному дні літоралі, між камінням траплялись нечисленні черепашки. Так само не знайдено їх в Дубоссарах. Лише в околиці Рибниці в Дністрі зустрілась їх більша кількість, переважно в річці біля міста.

fodiens fodiens Schreb.). Наполеєе обычными и многочисленными насекомоядными в зеленых насаждениях района Львова являются крот и обыкновенная бурозубая землерейка.

II. Рукокрылые — семь видов, а именно: водяная ночница (*Myotis daubentonii* Kuhl), усатая ночница (*Myotis mystacinus mystacinus* Kuhl), ушан (*Plecotus auritus auritus* L.), европейская широкоушка (*Barbastella barbastellus* Schreb.), рыжая вечерница (*Nyctalus noctula noctula* Schreb.), нетопырь-карлик (*Vespertilio pipistrellus pipistrellus* Schreb.), кожан поздний (*Vespertilio serotinus serotinus* Schreb.). Типичным представителем древесных насаждений района Львова из этого отряда, бесспорно, является рыжая вечерница. Остальные виды экологически связаны с древесными массивами в меньшей степени и указываются для зеленых насаждений на основании единичных находок и наблюдений¹.

III. Хищные — пять видов: ласка (*Mustela nivalis nivalis* L.), черный хорек (*Mustela putorius orientalis* Braun.), куница-белодушка (*Martes foina foina* Erxleb.), барсук (*Meles meles meles* L.) и лисица (*Vulpes vulpes crucigera* Bechst.).

Наполеєе распространенным хищником в районе Львова является черный хорек, затем ласка и лисица.

IV. Грызуны — тринадцать видов, в том числе заяц-русак (*Lepus europaeus transsylvanicus* Matsch.), серая соня (*Glis glis glis* L.), орешниковая соня (*Muscardinus avellanarius avellanarius* L.), рыжая лесная полёвка (*Clethrionomys glareolus istericus* Miller), серая полёвка (*Microtus arvalis rossiaemeridionalis* Ognev), подземная полёвка (*Microtus subterraneus subterraneus* de Selys Long.), ондатра (*Ondatra zibethica* L.), серая крыса (*Rattus norvegicus norvegicus* Berk.), желтогорлая мышь (*Apodemus flavicollis flavicollis* Melch.); домовая мышь (*Mus musculus hortulanus* Nordmann), полевая мышь (*Apodemus agrarius nikolskii* Migulin), подольский слепыш (*Spalax zemni* Erxleb.) и белка (*Sciurus vulgaris kessleri* Migulin).

Самыми обычными и наиболее типичными видами этого многочисленного отряда, порой достигающего высской численности; во львовских древесных насаждениях являются следующие: желтогорлая мышь, рыжая лесная полёвка, полевая и домовая мышь, а также заяц-русак. Подольский слепыш в настоящее время в районе Львова чрезвычайно редок.

V. Копытные — два вида, из которых кабан (*Sus scrofa scrofa* L.) сейчас обычен, а два года тому назад популяция диких свиней достигала значительной плотности. Европейская косуля (*Capreolus capreolus capreolus* L.) в районе Львова обитает постоянно, но везде очень малочисленна.

¹ Другие виды, хотя и встречаются в пределах Львова, но не упоминаются в этой работе, т. к. не связаны с лесопарковыми насаждениями города.

ЗМІСТ

Відділ зоології

Балабай П. П., До вивчення іхтіофауни басейну верхнього Дністра	3
Татаринов К. А., Ондатра у верхів'ях Дністра і перспективи її використання	27
Тарасова М. К., Мисливськопромислові водоплавні птахи верхів'я басейну Дністра	45
Татаринов К. А., Нарис фауни ссавців деревних насаджень району міста Львова	61
Здун В. І., Личинки трематод в молюсках родини <i>Melaniidae</i> з нижньої течії р. Дністра	93
Кулаківська О. П., Явище акцелерації статевої системи у <i>Crepidostomum farionis</i> О. Ф. Мілл.	114
Полушина Н. А. і Татаринов К. А., До герпетофауни Закарпатської області і Радянських Карпат	117
Пастернак С. І. і Татаринов К. А., Нові знахідки плейстоценової фауни на західному Поділлі	127

Відділ ботаніки

Лазебна Н. М., Шипшини секції <i>Cinnamoideae</i> DC. Прикарпаття як Світаміна сировина	134
---	-----